ستر فیلسوفان

لیکوال: برایان مګي

ترجمه: امین رنځور

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

The Great Philosophers

(An Introduction to Western Philosophy)

د غرب د مشهورو فیلسوفانو د ژوند مختصر مالومات

د گریټ فیلسوفرز کتاب له منځه راټوله شوی پانگه

خپرندوی: ملي فکر ټولنه

کمپوز: سلیم صابر

د نشر کال: ۱۳۹۴ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن لنډې خبرې

په دې کتاب کې موږ یوازې د غربي فلسفې د مشهورو اشخاصو په ژوند خبره کړې ده، د غرب فلسفه یاني له دوه نیم زره کاله مخکې وخته هغه پیژندل شوې علم چې نړۍ یې تر تاثیر لاندې راوستې وه، دا دوره له سقراط نه مخکې شروع کیږي. ددې دورې شروع کوونکي له سقراط نه مخکې یوناني حکماء ول، او سر یې معمولاً طالس (له میلاده شپږ‌پیړۍ مخکې) معرفي کیږي.

باید ووایو چې کوم څه موږ په دې کتاب کې ددغه سترو اشخاصو په اړه لیکو ددوئ د عظمت او فکر په وړاندې ډیر کم دي لکه چې یو معاصر فیلسوف وایي: غواړم ووینم چې زموږ له منځه داسې څوک دي چې دوه زره پینځه سوه کاله وروسته یې یوازې څو جملې له ویناوو او لیکنو نه باقي پاتې وي خو بیا یې هم خلک د تعظیم لپاره سرونه ټیټ کړي او له افکارو یې متأثر واوسي.

په هرصورت دومره به ووایو چې که څوک پوه نه وي باید پوه شي چې د علم او هنر د لویانو افکار هغه خزانه ده چې متولیانو یې دروازې ته قلف اچولی او کیلي یې په جیب کړي وي خو یوازې هغه وخت چې یو همفکر یې د دروازې له چاوده نظر وراچول وغواړي. سترفکري او ذوقي کارونه د ټولو انسانانو مشترک میراث دی او هرنسل حق لري چې په هغو کې له نوي سره څیړنه وکړي او خپل مشکلات چې تیر نسلونه یې په اړه بې خبره ول له سره بیا د همدغه آثارو په تله کې واچوي او یوه مناسبه حل لاره ترې راوباسي. زه باوري یم چې زما ژباړه به حتمي هغسې نه وي چې لیکوال یې محتوا انتقالول غوښتي وي ځکه چې کتاب ددوه ژبو له کنډې وځي نو خامخا به د پانګې په راوړلو کې کمي شوي وي چې زه یې هم له لیکوال او هم له لوستونکو دواړو نه معذرت او بخشش غواړم.

امین رنځور

جلال اباد پښتونستان واټ امین پلازه ۱۳۹۴هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطون

د غرب د فلسفی د سرگذشت په هکله هر کوشش باید له لرغوني یونان نه پیل شي، نه یوازی لومړني فیلسوفان بلکی د غرب ستر فلاسفه هم له ددوئ له منځه راپورته شوي دي. د چا نوم چی له ټولو اشنا دی هغه سقراط دی چی له میلاده ۳۹۹ کاله مخکی له نړی تللی، خو له هغه مخکی هم په یونان کی نور برجسته فلاسفه ول لکه فیثاغورث او هراکلیتوس چی ډیر مشهور دي او همدا راز نور چی له دوئ کم نه ول. له ټولو لومړی طالس وو چی په شپږمه پیړۍ ق-م کی ځلیده.

له سقراطه مخکی ټول فیلسوفان په دی کی گډ ول چی غوښتل یې د طبیعت مبدأ پیدا کړي، د نن په ژبه ستورپیژندنی (نجوم) یا علم ته له یوی خوا او فلسفې ته یې له بلی خو یو ډول توجه کوله، خو په دوئ کی سقراط وو چی له دی هغوا نورو مسایلو ته وروخوځېد ځکه پوهېده چی له دی مسایلو ډیر څه چی موږ ورته اړ یو هغه دادي چی څنگه ژوند وکړو نه دا چی طبیعت څنگه عمل کوي، او د ژوند د اصولو له ټاکلو پورته لازمه ده چی لومړی اخلاقي مسایلو ته ورسیږو. ترکومه ځایه چی موږ پوهیږو هغه هیڅ ونه لیکل او ټول تعلیمات یې شفاهي القا کړل، له سقراطه د مخکی حکماوو هیڅ یو لیکنی هم مستقیماً تر موږ پوری نه دي رارسېدلي. د هغو فیلسوفانو په اړه اطلاعات چی موږ یې نوم واخیست په دوهم لاس منابعو او د نورو د آثارو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرو پوری محدود دي. په دی منابعو کی نسبتاً طولاني ليکنی او بعضی مستقيم اقوال هم ليدل کېدل. افلاطون د لرغوني يونان يوازينی عالم وو چی ليکنې يې اوس وخت له موږ سره شته دی د سقراط شاگرد وو، په حقيقت کی د سقراط په باب موږ ته رارسېدلي ډيری اطلاعات د همده له ليکنو اخيستل شوي دي. بی له شکه چی افلاطون د ټولو اعصارو او پيړيو د لويو فيلسوفانو له جملی او د ځينو په اند تر ټولو لوی فيلسوف وو، راځئ چی په دی اړه ډيرو مالوماتو لپاره له ميلاده ۳۹۹ کاله مخکی د سقراط د مرگ نيټه او د افلاطون د ليکنو د شروع وخت ته وگرځو.

کله چی سقراط مړ شو افلاطون يوديرش کلن وو او يو اتيا کاله واوسېد، په دغه نيمه پيړۍ کی يې په آتن کی د وخت د مشهورې مدرسې اکاډميا په تأسيس لاس پوری کړ، دا مدرسه د هغه څه لومړنی شکل وو چی نن ورځ يې موږ پوهنتون بولو په دغه وخت کی يې د هغه آثار هم وليکل، تقريباً ددغه آثارو ټول يې د خبرواترو او مکالمې په شکل ليکل شوي دي، او د بېلابېلو اشخاصو له لوري مختلف استلالونه پکی اوربدل کيږي چی يو پکې تقريباً هميشه سقراط دی، ټولې نه خو ډيری خبری د هغه کسانو په نامه دي چی له سقراط سره مجلس کوي، په دوئ کی يو فايدون دی، بل لاخس، بل ائوسوفرون، بل ثيای تئوس، بل پارمنيدس، بل تيمايوس او همداسی تر اخره... دغسی شل مکالمې زموږ په لاس کی شته چی ځينی يې د شل صفحو ځينی يې آن تر اتيا او يو دوه خو يې بيا تر دری سوه پاڼو پوری رسيږي. ددغه مکالماتي پارو مشهوری يې جمهوري او مېلمستيا دي چی ترجمی يې دا وخت د هرچا د لاسرسي وړ دي ¤، تر ټولو برجسته هغه يې نه يوازی د فلسفې ستر آثار دي بلکی د ادبياتو شهکارونه حسابيږي. افلاطون هم متفکر وو او هم هنرمند، او ليکنی يې هنري شکل او ډراماتيک ارزښت لري او ډيری علما بلخصوص په کيمبريج پوهنتون کی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونی فلسفی استاد پروفیسر مایلز برنبیټ په دی عقیده دی چی هیچا په یونان کی په دومره ښکلا او خوبۍ سره نثر نه دی لیکلی *.

---

* په خفګان سره باید ووایو چی د افلاطون لیکنی په پښتو ژبه تر دی وخته نه دی چاپ شوي خو په فارسي یې بیا ټولی لیکنی ژباړل شوي او ځینی خو حتی مکرر هم چاپ شوي دي، په فارسي لیکوالانو کی خدای ښښلی محمدعلي فروغي تقریباً لومړنی کس وو چی دده بعضی آثار یې فارسي ته وژباړل او ډاکټرحسن لطفي خو یې بیا د آثارو مجموعه فارسی ته وژباړله په اردو یې هم لیکنی په پراخه پیمانه موندل کیږي او همداسی زموږ د ګاونډ ټولو ژبو دغه برخی ته خاصه توجه کړی ده خو په پښتو کی دغه نیمګړتیا لا هم نیمګړتیا پاتی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارسطو

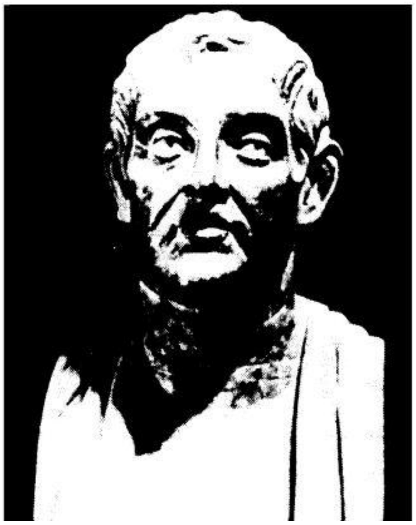

زموږ نظر د لرغونی نړۍ د فلسفې متعلق ددوه فیلسوفانو تر شدید تاثیر لاندی ده. افلاطون او ارسطو. افلاطون لومړنی فیلسوف وو چی هغسی چی له خپل قلمه ښکلي دي تر موږ پوری رارسېدلي، او ارسطو دده په شاګردانو کی ترټولو برجسته شاګرد وو. هغه سلسله چی دلته ورسره مخامخ یو دده استثنا او ځانګړتیا ده، ارسطو د افلاطون شاګرد وو او افلاطون بیا د سقراط. پوښتنه دلته ده چی آیا ترنن ورځې بل داسی فیلسوف هم شته چی تاثیر یې تر دغه دری فیلسوفانو پراخ تللی وي؟

ارسطو د مقدونیې د پاچا د طبیب ځوی وو، له میلاده ۳۸۴ کاله مخکی په استاګیرا کی نړۍ ته راغی او د تحصیل لپاره اتن ته واستول شو، په اوولس کلنۍ کی یې د افلاطون د شاګرد په صفت اکاډمیا ته لاړ او د استاد ترمرګه ۳۴۷ق-م پوری پوره شل کاله هملته پاتی شو، بیا تبعید شو او د ځینی سیاسي دلایلو په وجه دولس کاله له وطنه لری اوسېده. په دی دوره کی ترډېره په څېړنه او چاپیریال پېژندنه بوخت وو (د یوې لنډې مودی لپاره د سکندرکبیر استاد هم پاتی شو)، بیا اتن ته راغی او د لوکئون په نامه مدرسه یې تأسیس کړه، دولس کاله همدلته پاتی شو، خو یوځل بیا مجبور شو چی د سفر بستره وتړي، خو یوکال وروسته یعنی له میلاده ۳۲۲کاله مخکی د دوه شپېته کلنۍ په عمر ومړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارسطو له پنځو دوه برخه آثار يې باقي پاتی دي، خو يوازی دا برخه آثار يې هم دولس جلده ته رسيږي. او دده د عصر ټول مالومات په بر کی نيسي، خو بدبختانه هغه ټول آثار چی ارسطو د نشر لپاره اماده کړي وو له منځه تللي، او هغه څه چی موږ يې نن ورځ په لاس کی لرو هغه يادابښتونه دي چی ده د تدريس لپاره برابر کړي وو، او د هغه ادبي هنر فاقد دي چی د افلاطون په ليکل شويو يادابښتونو کی ليدل کيږي. خو د هغه وخت د علومو، چاپيريال پيژندنی او منطق په برخه کی يې داسی ژور بنيادي کار کړی وو چی له ده وروسته يې تر زر کلونو پوری ساری نه وو. د منځنيو پيړيو اکثره فيلسوفان دده له نظرياتو اغيزمن ول، توماس اکويناس چی د منځنيو پيړيو غټ فيلسوف وو هرځای به يې غوښتل چی دده يادونه وکړي. ارسطو د يو بی تعصبه او انعطاف پذيره فيلسوف په توگه پيژندل کيږي چی فلسفه يې د انساني تجربې پيچلتياوو ته د رسيدگۍ د يوی دوامداره کوشش په توگه تلقي کوله، او تل په دی لټه کی وو چی گويا د انساني ژوند د پيچلتياوو لپاره به کومه بهتره لاره په خپلو افکارو کی ترلاسه کړي. ارسطو لومړنی غربي متفکر وو چی علوم يې تقسيم بندي کړل او رئيوس يې ورته وټاکل، د ځينی علومو نومونه چی اوس وخت کارول کيږي په اصل کی له همغه نه موږ ته رسېدلي دي، او تحقيقات يې تراوسه پوری هغو خلکو ته چی په دغه برخه کی کار کوي مهم دي، دده د ليکنو د يو جامع تحقيق په پايله کی مالوميږي چی په فلسفه کی د مابعدالطبيعه او ميتافزيک غوندی ښاخونو ايجاد ارسطو کړی دی هغه څه چی دی يې جوهر نوموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منځنیو پېړیو فلسفه

په سر کی به ووایو چی د غرب تاریخ په دری لویو دورو، پخوانۍ زمانه، منځنۍ پیړۍ او نوی زمانه باندی تقسیمیږي. په غربي فلسفه کی همدا رسم دی چی له پخوا منځنۍ او نوی فلسفی خبری کوي، د فلسفی د تاریخ کتابونه هم چی چاپیږي په همدغه دری دورو باندی تقسیمیږی، او څنګه مو چی وویل په پوهنتونونو کی هم معمولاً په تدریس کی له همدغه برخه بندۍ نه استفاده کیږي.

په قدیمه فلسفه کی په افلاطون او ارسطو باندی غلبه ده خو له دوئ وروسته نور مهم او جالب د توجه وړ فلاسفه هم په قدیمه زمانه کی ول. خو متأسفانه چی ددوئ له هیڅ یو نه هم لیکنی باقي پاتی نه دي چی د کیفیت او کمیت له پلوه ددغه دوه فیلسوفانو له کار سره مقایسه شي. د افلاطون او ارسطو لاس په فلسفه کی دومره خلاص وو چی د لرغونی فلسفی د لوستلو لپاره باید هرڅوک پوهنتون ته لاړ شي، په پوهنتون کی هم د زده کړیال وخت صرف د همدغه دوه‌وو په آثارو مصرفیږي.

که له دی وروسته هم بیا څوک د فلسفی مطالعی ته ادامه ورکوي نو احتمالاً ویني به چی ورته ویل کیږي چی مستقیماً دی د ارسطو له فلسفې نوی یا جدیدی فلسفی ته لاړ شي، او ددغه جریان یو پاړکی (د منځنیو پیړیو فلسفه) شاته پاتی کیږي، خو د کومی دوری په اړه چی موږ خبری کوو نږدی زرکاله فلسفه، یعنی د روم د امپراتورۍ له سقوطه تر رنسانس پوری موده په بر کی نیسي. او باید په خپګان سره وویل شي چی وروستي نسلونه د منځنیو پیړیو د فلسفې په مورد په شدت سره غافل پاتی شوي دي، او لوی علت یې هم شاید دا وي چی تقریباً ددغه دوری ټول معتبر فلاسفه دیني علماء او عیسوي کشیشان ول، او زموږ په دغه موجوده عصر کی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب په خلاف وسیع غبرگون او بلخصوص د حکمرانۍ په وړاندې یې پراخ مخالفت په افکارو باندې غالب دی. ددغه غبرگون په دوره کې د منځنۍ پیړۍ فیلسوفان د بدگمانۍ په پرده کې نغښتي دي خو دا له حقایقو سترگې پټول کیدای شي او مخکې له دې چې سړی پوې شي پیروي یې سړی کوم لور ته وړي ځان ترې تیروو او د تعصب په وجه یې نادیده نیسو چې دا غبرگون هم د نورو سموغبرگونونو غوندې له حده تجاوز کوي. د منځنیو پیړیو ستر فیلسوفان ریښتیا هم ستر اشخاص ول، او لکه نن چې موږ د فلسفې په اړه نیک نظر لرو دوئ هم کار ورته کړی او سړی یې له آثارو ډیر څه یادولی شي.

د منځنیوپیړیو په فلسفه کې هم د لرغونی فلسفې غوندې دوه فیلسوفان له نورو مخکې دي. ددې دوه اشخاصو یو یې ددغه دورې په لومړیو او دوهم یې په اواخرو کې ژوند کړی. لومړی یې قدیس آگوسټین وو چې په ۳۵۴ میلادي کې په شمالي افریقا کې پیدا شوی وو، او که څه هم په خپل ژوند کې یې ډیر سفرونه وکړل خو بیرته په ۴۳۰میلادي په خپل ټاټوبي کې ومړ. دوه کتابونه یې د ټولو فیلسوفانو په تصدیق د نړۍ له سترو کتابونو دي چې یو یې (اعترافات) او دوهم یې (دخدای ښار) نومیږي. دوهم شخصیت هم د مقام له نظره ترده کم نه دی یعنی توماس آکویناس، دی په ۱۲۲۵میلادي کې په ایټالیا کې پیدا شو او په ۱۲۷۴م کې وفات شو، د اکویناس فلسفه له فني اړخه تر آگوسټین پخه ده، او مشهور آثار یې د شاگردانو لپاره دوه مجموعې دي: یوه مجموعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د کافرانو په رد چې (د کاتولیک مذهب حقانیت) په نامه ده او دوهمه مجموعه يې د کلام د علم په نامه.

د آګستېين له مرګه او د روم د امپراتورۍ له سقوطه وروسته هغه دوره شروع شوه چې نن ورځ ورته توره دوره ويپل کيږي. له دوئ وروسته همدومره باسوادان او فاضلان پاتی ول چې د مشرکو اقوامو د تجاوز په سلسله کی خپله ټولنه محفوظه وساتي په دغسی وضعيت کی پوهانو او لوستو صرف حفاظتي او ساتونکی جنبه درلودله، او تر مودو مودو پوری هيڅ علمي مهم اثر منځته رانغی.

د آګستېين او آنسلم ترمنځ په اووه سوه کلنه موده کی يوازی يو فيلسوف پيدا شو او هغه جان سکاټلنډي وو چې په نهمه ميلادي پيړۍ کی يې ژوند کاوو خو کله چې په يوولسمه ميلادي پيړۍ کی آنسلم ته رسيږو نو د متفکرانو د يوی مهمی سلسلې شاهدان يو چې په تيزۍ سره د يو بل ځايناستي کيږي، لکه په دولسمه پيړۍ کی آبلار، راجربيکن، په ديارلسمه پيړۍ کی توماس آکويناس او بيا ډانزسکوټوس، ويليم آکمی. چې له ظهور سره يې ورو ورو منځنۍ پيړۍ پای ته ورسيدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيکارټ

معمولاً د نوی فلسفې اصطلاح په پوهنتونونو کی کارول کیږي، له قدیمي فلسفې او منځنیو پیړیو له فلسفې ددی فلسفې بېلوالی عبارت دی له: ددین د اصلاح له وخته شروع فلسفه تر نن ورځې پوری. څوک چی عموماً د جدیدی فلسفی بنسټ اېښودونکی دی هغه ډیکارټ دی، نو په روښانه عبارت، د د جدیدی فلسفې اصطلاح یعنی له ډیکارټه وروسته فلسفه.

ډیکارټ په ۱۵۹٦ کی په فرانسه کی نړۍ ته راغی او فوق العاده ښه تحصیلات یې وکړل، خو د یو ځانګړي او مستقل فکر خاوند کس هم وو، تر اوسه یې درس وایه چی متوجې شو هغه مشران چی خبری یې حجت حسابیږي غالباً غلط استدلال کوي، په ځوانۍ کی نظام ته ننوت او د اروپا مختلفو نقاطو ته یې سفرونه وکړل، لېکن هیڅکله جبهې ته نه ولاړ، ډېر زر یې دی خبری ته پام شو چی د ژوند صحنه هم د کایناتو د کتاب غوندی له تضاد او تناقض نه سرشاره ده، او دا مسئله یې تر توجه لاندی ونیوله چی آیا لار شته چی انسانان وکولی شي له هغی لاری په یو څه شي یقین پیدا کړي. او که شته نو دا لار څه رقم ده. له دی وروسته ډیکارټ له سفره لاس واخیست او په هالنډ کی چی فکري حیات هلته تر بل هرځایه آزاد وو ګوښه نشین شو. او تر شلو کلونو یانی له ۱٦۲۹ نه تر ۱٦۴۹ پوری یې په ریاضیاتو او فلسفه باندی آثار ولیکل چی په عمق او اصالت کی یې ساری نه درلود، او همدا راز یې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

علومو هم ډېر تحقیقات وکړل، فلسفه او علوم تر دغه وخته جدا نه بلل کېدل او تر اتلسمې پېړۍ پورې ناتفکیک شوي پاتې شول. په ریاضیاتو کې د تحلیلي هندسې مشهوره څانګه د ډیکارټ ابداع وه.

د ډیکارټ مشهور آثار دوه دي چې یو یې (دعقل په لاره) او دوهم یې (په فلسفه اولی کې تأملات) نومیږي. لومړی اثر یې په ۱٦۳۷ کې خپور شو او دوهم یې په ۱٦۴۲ کې.

ډیکارټ هیڅکله واده ونکړ خو نامشروع لور یې لرله چې په پینځه کلنۍ کې مړه شوه او مرګ یې دده لپاره ستره عاطفي ضربه وه، هغه تل ډېر لوکس لباس اغوست او ښودله یې چې د پوځ افسر دی خو تل یې د ننګیالیو خلکو په نسبت د پوهانو مجلس ته ترجیح ورکوله، خو په هغه کلونو کې چې د اخلاقو د فلسفې په لیکلو بوخت وو له چاسره یې ناسته پاسته نه لرله او منزوي ژوند یې کاوو، په دري پنځوس کلنۍ کې یې د ملکې کریستینا په غوښتنه چې دی پرې راضي نه وو ستهکهولم ته لاړ څو ملکې ته د فلسفې درس ورکړي خدا مرګونی خطایي وه ډیکارټ په ژمي کې په ذات الریه مبتلا شو او یو کال وروسته په ۱٦۵۰م کې ومړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپینوزا او لایب نیټس

له ډیرو مودو رسم داسی وو چی د غرب فلسفه د اولسمې او او اتلسمې پیړیو په جریان کی په دوه مخالفو مکتبونو تقسیم کړي، د تجربې د اصالت مکتب په انگلستان کی او د عقل د اصالت مکتب په ټوله اروپا کی. لاک، بارکلي او هیوم یې لوی تجربیان پیژندل او ډیکارټ، سپینوزا او لایب نیټس یې لوی عقلیان. ددوئ ترمنځه د ډیرو مسایلو ترمنځ مهمه اختلافي مسئله دا وه چی بشر له ذهن، او محض عقل نه په استفاده په دی توانیږي چی د کایناتو شناخت وکړی شي خو تجربیان بیا له دی خبری منکر ول، او ټینگار یې کاوو چی تجربه د هر هغه څه لپاره چی واقعاً وجود لري له ضروري عناصرو څخه ده، نو ضرور ده چی هر شناخت په یو نه یو قسم له تجربې منشأ واخلي. بلاخره دغه دوه مخالف مکتبونه د اتلسمې پیړۍ په اواخرو کی د ایمانویل کانت په فلسفه کی سره یوځای شول.

په دی بحث کی غواړو چی په سپینوزا او لایب نیټس وغږیږو چی له ډیکارټ وروسته ستر عقلي فیلسوفان ول، د وخت له نظره سپینوزا له لایب نیټس نه لږ مخکی وو، او په ۱٦۳۲م کی په امسټرډام کی نړۍ ته راغی، کورنۍ یې د پرتگال د یهودانو له نسله وه، چی وروسته د اسپانیا د عقایدو د تفتیش په دوره کی د دیني آزادۍ په لټه هالینډ ته راغلي ول، سپینوزا سره له دی چی په یهودي کورنۍ کی پیدا شوی او پالل شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وو خو له ديني رواج پرستۍ نه يې بغاوت وکړ، او په څليريشت کلنۍ کې يهودي مراجعو تکفير کړ، خو له نيکه مرغه هم د خوی او اخلاقو او هم د وضعيت او احوال په وجه دی خپله تنهايئ ته متمايل وو او ددی لپاره چې کار ته ورسيږي انزوا يې اختيار کړه، او حتی د هايډلبرگ پوهنتون لخوا يې د استادۍ پيشنهاد هم رد کړ او د خپلو عينکو، مايکروسکوپ او ټيليسکوپ لپاره د عدسيو په تراشلو بوخت شو. او همدغه هره ورځ له شيشې سره سروکار د سږو په مرض اخته کړ چې بيا په څلورڅلويښت کلنۍ کې د همدغه تکليف له امله ومړ. د ټولو په تصديق د سپينوزا شهکار اثر اخلاق نوميږي چې په سراسر فلسفه بحث کوي او په ١٦٧٧م کال يانې دده د مرگ په کال دده له مرگه وروسته نشر شو. ددی کتاب يوه جالبه ځانگړنه داده چې مستقيماً د اقليدس د هندسې په سبک ليکل شوی دی، يانې له څو متعارفي او مفهومي لومړنيو اصولو پيليږي او د قياسي منطق له لارې د قضيو د پرلپسې اثبات جريان شماره گذاري کوي او همداسې د ټولې عالم هستۍ نقشه تشکيلوي. دا کتاب غالباً د فلسفي نظام تر ټولو ستره نمونه ده چې مقصد يې د ټولو مسايلو روښانتيا ده.

د سپينوزا له مرگه يو کال مخکې دده او لايب نيټس يانې زموږ د بحث دوهم فيلسوف ترمنځه د ملاقاتونو سلسله شروع شوی وه، چې ددوه سترو فيلسوفانو د مخامخ ملاقاتونو نادره سلسله يې بللی شو. لايب نيټس د سپينوزا بلکل بالعکس شخصيت درلود، درباري، ديپلومات او هميشه په سفر کې وو په ډيرو هيوادونو کې يې افتخارات گټلي وو او له دی مخکې هم په فرهنگي اړخ کې يو لوی کس شميرل کيده چې په متعددو علومو باندی حاکم وو. جنبشي انرژي (سينټيک) ده وضع کړی وه، بې له دی چې خبر شي نيوټن هم په دی کار لاس پوری کړی، د جامع او فاضل حساب (انټيگرل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ډيفرينسيل) ابداع یې وکړه او په دی باب یې لیکنی تر نیوټن مخکی خپری شوی او موږ یې تر نن ورځې له نظریاتو استفاده کوو، له دی پرته لایب نیټس یو لوی فیلسوف وو.

لایب نیټس په ۱٦۴٦م کال په لایپزیک کی نړۍ ته راغی او په هانوور کی ومړ. د تحصیل په موده کی یې داسی استعداد او هوښ له ځانه وښود چی به یویشت کلنۍ کی د پوهنتون د استادۍ پېشنهاد ورته وشو خو ده هم د سپینوزا غوندی دا پیشنهاد رد کړ، خو یوازی د رد دلایل سره بیل وو ځکه لایب نیټس غوښتل چی نړیوال شي، ډیر عمر یې د هانوور د دوکانو په خدمت کی تیر کړ او یو له همدغه دوکانو وو چی وروسته بیا د لومړي جورج په نامه د انگلستان پاچا شو. لایب نیټس هر هغه کار چی یو سړي فکر کاوو چی باید شوی وای کاوو، په همدی وجه یې خپل فلسفي آثار په فارغ وخت کی لیکل. لیکنې یی ډیری دي خو لیکنی یې د لنډو مقالو په شکل لیکل شوي دي تقریباً هیڅ یو اثر یې دده په ژوند نه دی نشر شوی. په دی سربیره یې له ډول ډول خلکو سره په مختلفو هیوادونو کی مکاتبه کوله هم ددغه مکاتباتو حجم او هم یې محتوا له فلسفي اړخه د توجه وړ ده. دده له غښتلو آثارو یې (مونادولوژي) او (په مابعدلطبیعه بحث) دی، یو بل مهم کتاب هم لري چی (د انساني فهم په باره کی نوي تحقیقات) نومیږي او تقریباً نکته په نکته یې پکی له خپل همعصر مخالف فیلسوف جان لاک سره بحث پکی کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جان لاک او بیرکلي

نړۍ چې تراوسه کوم پرنفوذه فیلسوفان لیدلي دي په هغوئ کی یو هم جان لاک انګلیس (متولد ١٦٣٢م) دی، عموماً عقیده داده چې د لیبرال دیموکراسۍ او د عصري تجربوي فلسفې بنیاد ده ایښې دی. لاک تجربه اصل بللی دی او فکر کوي چې زموږ برداشتونه اصلاً ممکن نه دي چې د تجربې له پولو کامل تیر شي او زموږ په تصوراتو کی ځای شي. ډیرو زیاتو فیلسوفانو له لاک نه وروسته هم دا اعتقاد په مختلفو شکلونو منلی دی، او په نړۍ کی خو انګلیسي ژبي هیڅکله نه دي توانیدلي چې تر اوږدی مودی ددی فکر له تسلط نه ووځي. د تجربوي فلسفې خیره تر دی حده روښانه وه چې تراوسه د ډیرو خلکو په ذهن کی واضحه، بدیهي او د شعور په حکم کی عادي ده، او کله خو به چې پخپله د لاک په خوله بیانیدله نو به یې نتایج بیخي انقلابي ول، که به په فلسفه کی وو، که به په طبیعي علومو کی او که به په سیاست کی وو د لاک د ویناوو یوه برخه به همیشه دا وه چې (په ړندو سترګو هیڅکله د چا د عرف او عاداتو پیروي مه کوئ، حقایق په نظر کی ونیسئ او خپله فکر پری وکړئ). دا فکر د سیاست په نړۍ کی خپله یو انقلابي حیثیت لري، په فرانسه کی یې د وولټر او د دایرة المعارف د ملګرو په اذهانو بیخي ژور تاثیر وکړ د فرانسی له انقلابه مخکی یې د یو مسلط عامل په توګه فکرونه تنظیم کړل. د امریکې د بنیادګزارانو به مسلسل لاک مدنظر وو او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساسي قانون د تدوین په وخت یې د قوانین د لاک د نظریاتو په سیوري کی جوړ کړل چی د استقلال اعلامیه یې د تاثیر بهتره بېلگه ده.

لاک د ویسټ مینسټر په مدرسه کی (چی په هغه وخت کی احتمالاً په ټول انگلستان کی بهترینه مدرسه وه) او د اکسفورډ په کرایسټ چرچ کالج کی درس ولوست، او په همدی ځای کی یې تر پینځه دیرش کلنی پوری تدریس ورکړ. همداراز یې د طبابت صلاحیت او جواز ترلاسه کړ او له پوهنتوني ژوند وروسته سیاست او طبي تحقیقاتو ته ننووت (کله چی ژوندی وو نو اکثراً به د ډاکټرلاک په نامه هم یادېده)، په هغه اړودوړ کی چی انگلیسانو (سرلوړی انقلاب) باله لاک مجبور شو چی د ځان د ساتنې لپاره هالنډ ته پنا یوسي او یو له هغو لومړنیو انگلیسانو وو چی په ویلیم اورنج پسی د سټوراټ سلسلې د پرځولو لپاره انگلستان ته ستون شو. له دی مخکی کلونه کلونه د خپلې لیکنی (د انساني فهم باره کی تحقیق) په تکمیل بوخت وو چی په فلسفه کی یو شهکار بلل کیږي. دا لیکنه په ۱٦٨٩م کی کله چی لاک اوه پنځوس کلن وو نشر شوه، خو په پښتی یې ۱٦٩۰م لیکلي دي نو شاید د همدی اشتباه له امله یې د نشر کال دا ښودل کیږي. له دی وروسته یې هم تر ۱٦٩٣م پوری څو کتابونه ولیکل. لاک دوه اویا کاله عمر وکړ او نور څه یې هم ولیکل او نړدی ټولی لیکنی یې د پینځو کلونو په دوران کی خپری شوی.

له لاک وروسته بل انگریزفیلسوف چی نړیوال شهرت لري جورج بیرکلي دی، بیرکلي ډېر ځایونه له لاک سره غبرگون هم ښودلی خو له دی سره سره بهتره ده چی په دواړو یوځای بحث وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیرکلي په ۱۶۸۵م کال په ایرلېنډ کی پیدا شو، او د ډوبلین ښار په ترینایټي کالج کی یې درس ولوست، او ټول آثار یې چی په فلسفه کی یې نن ورځ د شهرت مایه ده د عمر د شل او دیرش کلنۍ ترمنځ نشر ته وسپارل لکه (د بینایۍ جدیده نظریه) او (دانساني معرفت اصول). ځینی نور آثار یې ددی مستحق دي چی لاښه وپېژندل شي، خو هغه آثار چی دده د شهرت لامل شوي دي همدغه دي چی پورته مو ذکر کړل. بیرکلي په ۱۷۳۴م کی د مذهبي پېشوا مقام ته ورسېد او تر نن ورځې پوری غالباً د همدغه لقب یادیږي. د ژوند ډیره برخه یې به ټولنیزو فعالیتونو او یوه عمده برخه یې په نوی نړۍ (یانی امریکا) کی تیره شوه. د ییل په پوهنتون کی یو کالج هم دده په نامه دی او په کلیفورنیا کی د بیرکلي ښار هم دده په نامه نومول شوی، بیرکلي په ۱۷۵۳م کی ومړ او جسد یې د اکسفورډ په کریسټ چرچ کالج کی دفن شو کوم چی مخکی د لاک کالج وو او زوی یې هم دغلته تحصیل کاوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيويډ هيوم

هغه ستر فيلسوف چی خپل ټول آثار يې په انګليسي ليکلي خو دی انګليس نه وو بلکی سکاټلنډی وو ډيويډ هيوم نوميږي، په کال ۱۷۱۱م په ايډينبرو کی نړۍ ته راغی. هيوم د خپل کار بهترين آثار هغه وخت وليکل چی کله دی ځوان وو، په اتلس کلنۍ کی يو ډول عقلي مکاشفې لاس ورکړ او اته کاله يې له دی وروسته د يو غټ او انقلابي کتاب (د انساني طبيعت په باب رساله) باندی مصرف کړل، خو له ډير سست او کمزوري غبرګون سره مخ شو لکه چی دی پخپله وايي (له چاپخانی مړی پيدا شوی وو)، هيوم د ديرش او څلويښت کلنۍ په عمر کی يو ځل بيا کوشش وکړ چی تير جبران کړي او خپل ياد کتاب په نوي شوق په نسبتاً کوچنيو دوه جلدونو کی بيا خپاره کړل چی يو يې (دانساني فهم باره کی تحقيق) او بل يې (داخلاقو د بنسټ په باب تحقيق) نومېدل خو دا ځل يې هم د تير کتاب په څير يخ استقبال وشو او نور نو ظاهراً هيوم فلسفې ته شا کړه. د عمر د څلويښت او پنځوس کلونو په منځ کی يې د بريتانيې د تاريخ په باب کتاب وليکه چی تقريباً تر يونيم سل کلونو پوری په خلکو کی محبوب وو او د تاريخ د استناد په توګه به تاريخپوهانو ګټه تری اخيسته، او په همدی وجه يې نن ورځ کله کله خلک د مؤرخ په لقب هم يادوي، د خپل حيات په موده کی يې د يو اقتصاددان په توګه هم په خلکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې تاثیر درلود او کله چې د کرنسۍ خبره راپورته شوه نو د هیوم نظریات پکې یوځل بیا مرکزي رول ولوباوو، همدا راز د دولتي امورو په برخه کې یې هم کافي پوهه لرله، د انګلستان او اتریش په جګړه کې یې د لوړپوړي افسر په دنده خدمت هم کړی، یوه موده یې په پاریس کې د برطانیې د سفیر او وروسته بیا د بهرنیو چارو وزارت مرستیال شو.

هیوم مختلفو محافلو ته تګ راتګ درلود، او هر چېرته د خپلې خوشطبیعتۍ او نبوغ په وجه محبوب وو، د دوستۍ لپاره یې داسې کمساری استعداد درلود چې کولی یې شول د فرانسوي همعصره فیلسوف ژان ژاک روسو ملګری هم شي، حتی یو وخت خو روسو غوښتل چې د هیوم د شتون په وجه په انګلستان کې ژوند وکړي، په فرانسه کې هیوم په (le Bon David) مهربان ډیوېډ مشهور وو، او په پلرني ښار ادینبورو کې خو دده د اوسېدنې واټ د پاک ډیوډ په واټ مشهور وو. داسې القابو ته په پام سره شاید دا د روزګار یوه لوبه وه خو هیوم به د خپل وروستي فلسفي شهکار په لیکلو بوخت وو یعنی په فطري دین باندې ژور او ټومبونکی نقد کول غوښتل چې له مرګ مخکې یې په اړه څوک نه پوهیدل. هیوم په کال ۱۷۷٦م کې ومړ، او کتاب یې (د طبیعي دین په اړه څو خبرې اترې) چې د ځینو په نظر دده بهترین کار وو په ۱۷۷۹م کې چاپ شو.

هیوم ډیر جذاب او زړه راښکونکی شخصیت لري او همدا راز باید دې په ادینبورو کې د اتلسمې پیړۍ د هغه فکري او عقلي خوځښت عامل هم وبولو چې اوس یې موږ د (دسکاټلنډ د روښنفکرۍ غورځنګ) په نامه پیژنو، هغه نهضت چې په ترتیب سره یې ستر فیلسوفان ستر اقتصادپوهان ستر انګلیس ژوندلیکونکي، ډیویډهیوم، ایډم

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمیت او جیمز بازول راوټوکول. دغه دریواړو کسانو یوبل پېژندل، ایډم سمیت خو د هیوم یو له صمیمي دوستانو څخه وو چې ډېر سخت د هغه ترتاثیر لاندی وو، بازول غوښتل چې د هیوم ژوندلیک ولیکي خو افسوس چې هیڅکله په دی کار بریالی نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانت

ایمانویل کانت هغه کس وو چی فیلسوفان یې یو داسی شخص بولي چی د لرغوني یونان له وخته تر نن ورځې پوری یې سیال نه دی پیدا شوی، کانت په ۱۷۲۴م کال په گونیگسبرگ کی وزیږید او همالته تر نژدی اتیاکلنۍ پوری واوسېد او په۱۸۰۴م کی ومړ، دده باره کی ډیری خبری کیږي لکه چی وایي کانت هیڅکله له کونیگسبرگه بیرون نه ووت او د عمر تر وروستۍ شېبې پوری یې له خپل ټاټوبي بهر پښه کینښوده، همدا راز وایي چی دی د خپل ورځني ژوند د تقسیم اوقات سخت پابند وو چی د کونیگسبرگ خلکو په اسانۍ کولی شول ساعتونه یې د عبور په وخت د خپل کور له پنجرو نه وشمېري. کانت هیڅکله واده ونکړ او ژوند یې ظاهراً بلکل آرام او بې حادثې تیرېده. خو هیڅکله هغه وچی لرگی هم نه وو چی پورته مو تشریح کړه، یانی نسبت نورو خلکو ته نیکخویه، نیک لباسه، په محاوره کی درووند او نکته سنج وو. په کونیگسبرگ پوهنتون کی چی له دیرش کاله زیات یې هلته استادي لرله د تدریس په وخت یې ښکلی بیان درلود او په درسونو کی یې لاس ډیر خلاص وو.

حیرانوونکی ده چی کانت لومړنی سترمعاصر فیلسوف وو چی په پوهنتون کې یې تدریس کاوو، ډیکارټ، سپینوزا، لایب نیټس، جان لاک، بیرکلي او هیوم هیڅ یو د فلسفی درس نه ورکاوو، حتی تر یوی بلی پیړۍ یانی تر نولسمې پیړۍ پوری هم همدا دستور وو، یوازی بارز شخص هیگل له دی مستثنی وو خو شوپنهاور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارکیگور، کارل مارکس، جان سټورټ میل او نیچه هیڅ یو پوهنتوني فیلسوف نه وو. نیچه خو حتی پوهنتون خوشی کړ څو فیلسوف شي، په جدید عصر کی، کله چی نولسمې پیړۍ ته رسیږو وینو چی تقریباً ټول ستر فلاسفه پوهنتونیان دي، دا بیله خبره ده چی وویلی شي چی آیا د فلسفې مسلکي کېدو لپاره همدا طرز ښه دی که نه. یادا چی له دی لاری تیرېدل نشته.

بیرته ورگرځو د پوهنتون یو ستر او لومړني استاد ته، د کانت د ځوانۍ او د ژوند د منځنیو وختونو لیکنو هغه ته ډیر شهرت ورکړ، خو نن ورځ دده هیڅ اثر پرته له ډیرو کمو کسانو لوستونکي نه لري، دده ځینی لیکنی وی چی اووه پنځوس وروسته یې په تدریج نشر شوی او انتشار یې همداسی تر اویا کلنۍ وروسته هم ادامه درلوده. دا وخت دی یو ډیر عجیب کار وکړ او هغه دا چی د عمر په وروستۍ موده یانی زړښت کی یې یو کتاب ولیکه چی د ټولو په تصدیق د کانت شهکار د هغه همدا کتاب دی چی (په محض عقل نقد) نومیږي، چی په ۱۷۸۱م کی چاپ شو او په لومړي سر کی څوک ښه پری پوه نه شو، په دی وجه کانت دوه کاله وروسته ددغه کتاب محوري مباحث په یو کوچني جدا جلد کی چی (سریزه) یا تمهیدات نومیده چاپ کړه، او څه موده وروسته یې بیا په تدریج سره په نورو کتابونو کی د خپل شهکار مباحث تشریح کړل. همدا راز یې یو بل کتاب (دمابعدالطبیعه اخلاقو بنیاد) هم ولیکه چی په ۱۷۸۵م کی نشر شو او له هغه وخته تر نن ورځې پوری په اخلاقي فلسفه لوی تاثیر لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیگل او مارکس

د هیگل غوندی کم فیلسوفان به وي چی په واضحه یې د نړۍ مخ بدل کړی دی، هم خپله یې د المان په نشنلیزم باندی تاثیر پریښی دی او هم یې غیرمستقیم د خپل مرید کارل مارکس (چی زموږ د عصر ډیر حکومتونه یې نوم د ځان د وصف په توگه کاروي) د مشهورو آثارو په مټ نړیوال خطوط په خپل ځان پسی راښکلي دي. نو که وغواړو چی په نړۍ د هیگل تاثیر ووینو نو خپل چاپیریال ته دی وگورو. هیگل د نړۍ د سیاسي حالاتو ترڅنگ په فلسفه هم همدومره سترتاثیر لري لکه چی وایي د فلسفې تاریخ له هیگل نه تر اوسه پوری، ممکنه ده چی دده د آثارو په مورد به رنگارنگ عکس العملونه وي.

گیوریگ ویلیم فریدریش هیگل په ۱۷۷۰م کال په اشتوتگارت ښار کی نړۍ ته راغی او د عمر ډیره برخه یې په تدریس تیره کړه لومړی په هایډلبرگ او بیا په برلین کی د فلسفې استاد شو. هیگل فلسفی ته ډیر وروسته راغی خو کله چی په ۱۸۳۱م کی وفات شو نو په سراسر المان کی تکړه فلسفي وو، د څه مهم او پرنفوذه آثار یې (د ذهن پدیده، د منطق علم، د حق فلسفه، د تاریخ فلسفه).

د هیگل څوتنه پیروان خپله هم مشهور شول خو ددی یو شهرت هم کارل مارکس ته نه رسیږي، مارکس په ۱۸۱۸م د المان په ټرایر ښار کی وزیږید، او په ځوانی کی هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت چې فلسفه يې لوستله د هيګل ډېر سخت تاثير پرې وشو، خو تر هغې سوسيالست وو چې ترڅو يې په پينځه ويشت کلنۍ کې فلسفه له المانه، سياست له فرانسې او اقتصاد له انګلستانه ترلاسه کړ، او په خپلو کې يې مخلوط کړ او يو قوي نچوړ يې ترې راوويست چې نن ورځ په مارکسيزم مشهور دی. په ۱۸۴۸م د يو پيسه دار کارخانوال په موافقه چې فريدريش انګلش نوميده يې د کمونست بيانيه وليکله. شايد د عقايدو او افکارو په تاريخ کې بله هيڅ همکاري دومره د اهميت وړ نه وي لکه د مارکس او انګلش چې ثابته شوه، ددې لپاره چې مارکس د ليکلو قابل وي انګلش د عمر د ډېرې برخې معاش ورکاوو، مارکس د ژوند ډېروخت د ځينې سياسي فعاليتونو په وجه له وطنه جدا تير کړل، په يوديرش کلنۍ کې لندن ته لاړ او تر مرګه يانې تر ۱۸۸۳م پورې هملته پاتې شو، او قبر يې د هاى ګيټ په مقبره کې دی، اوږده کلونه يې په مطالعه او کار باندې د برتانيې په قرأت خانه کې تيرکړل او همدغلته وو چې شهکار يې (دسرمايې کتاب) وليکه چې په ۱۸٦۷م کې نشر شو. مارکسيزم په خپله د فلسفې د منل شوى کلمې په مانا نه ده ليکن ښکاره ده چې د فلسفې عمده عنصر برخه پکې لري او دغه عنصر هميشه هيګل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوپنهاور

ممکنه ده فکر وکړو چی هغه یوازینۍ رشته چی د ورځنۍ سلیقی له زیږیدلو هوسونو نه تابعیت نه کوي فلسفه ده، خو داسی نه ده، په فلسفه کی هم د بشر د نورو فعالیتونو غوندی ظاهراً هر نسل د تیر نسل په کړنو غبرگون ښیي چی په نتیجه کی یې هغه لیکوالان چی آثار یې ډیر لوستونکي لري له پامه لویږي او نوی څیری راځلیږي، ددی کار حاصل دا وي چی په هر معین وخت او سیمه کی یوڅه کسه د گوتو په شمار خلک مشهور شي او د مطالعی پام ورته ورگرځي او تیر مشهور خلک له پامه غورځي خو یو وخت بیاځل داسی راځي چی همغه هیرو شوو خلکو آثار د اړتیا له مخی خلک میدان ته راباسي او آثار یې بیا په اصطلاح بابیږي او دا پروسه همداسی روانه وي.

د هغو فلاسفهوو له منځه چی په دی سرنوشت اخته وو یو یې هم شوپنهاور دی چی د عمر ډیره برخه یانې د نولسمې پیړۍ لږ ډیر له پامه وغورځېد خو د همدغه پیړۍ په دوهمه نیمایي کی یوځل بیا د نومیالیو او پرنفوذه فلسفیانو مقام ته ورسېد. خو د شلمې پیړۍ په لومړیو کی بیا داسی کلک هیرشو چی د فلسفی د استادانو لپاره یې آثارو نور د مطالعی ارزښت نه درلود، خو دادی زموږ په عصر کې ددغه سترفیلسوف آثار بیا د توجه وړ گرځېدلي دي ددی علتونه ډیر دي خو موږ راځو بیرته خپلی اصلي خبری ته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آرتورډ شوپنهاور په ۱۷۸۸م کی په ډینزیګ یا اوسني ګوډینسک کی زیږیدلی، کورنۍ یې څونسله مسلسل د هغو پیسه دارو تجارانو له جملی نه وه چی په هانزای مشهور ول. شوپنهاور هم د نړیوال تجارت مسیر ته د داخلېدو لپاره روزل شوی وو نه د علمي او تحقیقاتي ژوند لپاره. خو ده له کورنیز تجارت سره مینه نه درلوده او په ډیر ټینګار پوهنتون ته لاړ او باقي عمر یې د هغه بودیجی په مټ چی لرله یې په مستقلو مطالعاتو او لیکلو تیر کړ. دده د ډاکټرۍ تیزیس هم نن ورځ د یو کلاسیک اثر په توګه ارزښت لري، شوپنهاور تراوسه دوه یا درویشت کلن وو چی هوډ یې وکړ څو شهکار (نړۍ د ارادی او نمایش غوندی) ولیکي. دا لیکنه په ۱۸۱۸م هغه وخت چی ده پینځه دیرش کلنۍ ته کېښوده منتشر شو، له دی وروسته تر دوه اویا کلنۍ پوری شوپنهاور پریمانه آثار نشر کړي دي، همدا راز یې د مقالو مجموعه چی تفننات او متممات نومیږي او دوه نور کوچني د اخلاقو کتابونه چی د اخلاقو اساس او د ازادۍ اراده نومیږي هم خپاره شول، یو بل کوچنی کتاب هم لري چی دطبیعت اراده نومیږي، په دغه کتاب کې یې غوښتل وښیي چی جدید علمي اکتشافات دده د فکر زیږنده ده، خو دده په لیکنو کی تر ټولو مهم تحریر چی وو هغه (نړئ د ارادی او نمایش غوندی) اثر دوهم ځل چاپ وو چی د لومړي اثر دوه برابره حجم یې درلود او په ۱۸۴۴م کی منتشر شو.

شوپنهاور د څو ځانګړنو له امله جالب وو، آثار یې بلافاصله د کانت له آثارو وروسته راځي، او د غربي فلسفې په اصل جریان کی خاص ځای لري. له هندو او بودایي آیین نه ډیره ښه اطلاع لري او یواځینی غربي فیلسوف دی چی د شرقیانو او غربیانو د افکارو ترمنځ مهمو او پرمعنا مشابهتونو ته اشاره کوي، له دی هاخوا، دی لومړنی ستر غربي عالم دی چی په ښکاره او صراحت سره د خدای له وجود نه انکار کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شوپنهاور پرته هیڅ بل ستر فیلسوف د هستۍ په نظام کی هنر ته دومره ستر مقام نه اختصاصوي په همدی وجه د نورو ټولو فیلسوفانو په نسبت په جدید عصر کی د هنرمندانو ترمنځ دی ډیر محبوبیت لري، خپله د الماني نثر له بهترینو استادانو څخه دی خو باید ووایو چی د شوپنهاور فلسفه، نثر او نور آثار دومره عمیق دي چی په ډیره مشکله سړی کولی شي ژورو ته یې ورسیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیچه

هر فهرست چی د نولسمې پیړۍ د فلسفې له حوزی دباندی تاثیرلرونکیو فیلسوفانو نومونه ذکر کوي باید د هیگل، مارکس، شوپنهاور او نیچه له نومونو خالي نه وي، په اروپا کی له انگلستان نه په استثنی سره نیچه په فلاسفه‌وو هم بیحده تاثیر درلود، لېکن تر څه موده مخکی پوری یې له انگلیسانو یوازی عناد او بدگماني لیدلی ده خو په نوره نړۍ کی داسی احساسیږي چی د نیچه آثار یوه خاصه توجه حاصلوي لگیا ده، او تازه وینو چی د ژبې د تحلیل اهل فلاسفه یې د آثارو کتلو ته متوجې شوي دي. البته نیچه په ادیبانو همېشه ژور تاثیر لرلی دی چی په هغی جملې کی د انگلیسي ژبی مشهور لیکوالان لکه برناردشو، انگلیسي شاعر ویلیم بیټلرییټز او مشهور شاعر او رومان لیکونکی ډي ایچ لاورینس هم راځي. نیچه په نثر کی هم ښه وو او د نړۍ په ډیرو ژبو یې نثر ژباړل شوی دی.

فریدریش نیچه په ۱۸۴۴م کال د المان په ساکسوني ایالت کې نړۍ ته راغی، په پوهنتون کی د یونان او لاتین د ژبی او معارف په پوهه کی فوق العاده وځلېد، او تر اوسه ترڅوویشت کلنۍ نه وو رسېدلی چی د پوهنتون د استادۍ څوکۍ ته ورسېد هغه څه چی په هغه زمانه کی بیساری وو. خو وروسته یې تدریس او پوهنتون ته شا کړه یوازیتوب یې غوره کړ او فیلسوف شو. شپاړس کاله یې لیکل وکړل او ډیری لیکنی یې کوچني کتابونه دي یا مقالې او ویناوی دي. پېژندل شوي کتابونه یې (انسان او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تراژيدي، انساني خاکه، له نیک او بد هاخوا) او د اخلاقو نسب دي. او تقريباً مشهور کتاب يې زرتشت دی، دی په لومړي سر کی د شوپنهاور او واګنر له نظرياتو ډېر اغيزمن وو. خو وروسته يې له دواړو زړه تور شو او داسی حد ته ورسېد چی بعضې مشهورې جدلنامې يې د واګنر خلاف وليکلی.

نيچه د ژوند د خلاقيت د دورې له څلورو کلونو زيات د فکري وحدت په هيڅ دستګاه رامنځته کولو ونه توانېد، خو وروسته ورو ورو په دی فکر کی شو چی بايد د خبرو ټول عمده موضوعات يې بايد په يو جامع اثر کی سره راټول کړي، لومړی يې غوښتل چی ددغه اثر نوم (قدرت ته معطوفه اراده) او بيا يې (د ارزښتونو پلټنه) نوم ورته غوره کړ، خو خبره داوه چی نيچه همېشه رنځور وو، مګر د ۱۸۸۹م په جنوري کې په ټولييزه توګه د سيفيليس د دريمې دورى رواني ناروغۍ په پايله کی له پښو ولوېد، او له همغه وخته ترمرګه پورى يانی ۱۹۰۰م پورى بيچاره او ناتوانه د جنون په پنجو کې پروت وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوسرل او هایډګر

یو له هغو فیلسوفانو چې د شلمې پیړۍ په لومړیو کې یې فعالیت کاوو او همیت یې په مراتبو له هغې ډېر دی چې له فلسفې خارج حوزه کې یې لري، دا شخص د ایډمنډ هوسرل په نوم یو جرمنی دی، چې په ۱۸۵۹م کې پیدا او په ۱۹۳۸م کې مړ شو، د یو جامع تصدیق په بنا د هوسرل شهکار هغه اثر دی چې منطقي تحقیقات نومېږي. دا اثر په دوه جلده کې په ۱۹۰۰م او ۱۹۰۱م کې نشر شو، بله لیکنه یې د تصوراتو په نامه دی چې له لومړي اثره دولس کاله وروسته چاپ شو. هوسرل د خپل ځانګړي بحث له مخې په فلسفه کې د آګاهۍ د منظم تحلیل په خاطر یو نوی مکتب پرانیست چې په معاصره فلسفه کې یې پدیده پیژندنه بولي. په دی اصطلاح کې د هر هغه څه تحلیل راځي چې په مستقیمه تجربه پورې اړه لري نه مادي اشیاء. خو په دی کې ډېر جنجالي موارد هم شته، ځکه دا اصطلاح یوازې د شخص په افکارو دردونو عواطفو او خاطراتو نه بلکې په موسیقۍ ریاضیاتو او ډېرو نورو شیانو باندی هم اطلاقیږي.

د هوسرل له پیروانانو یو هم مارټین هایډګر دی، مارټین په ۱۹۲۷م کال د وخت او هستۍ په نامه یو کتاب نشر کړ چې هوسرل ته یې اهداء کړی وو او په دغه لیکنې سره یې مستقله لاره مخکې ونیوله، د هایډګر وخت او هستي کتاب په شلمه پیړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

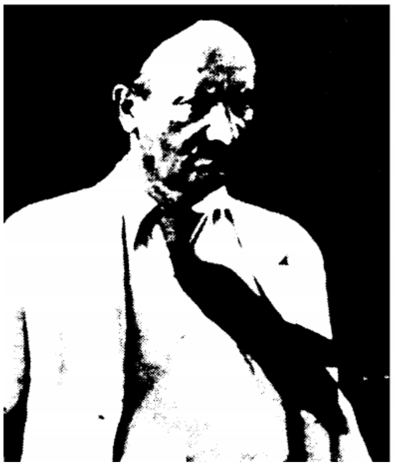

کی د اصالت وجود فلسفې یا اګزیټینشلیزم سرچینه شوه. په شپږاتیاکلنۍ کی مړ شو خو د عمر په دغه اوږده برخه کی یې له یاد کتاب پرته نور ډیر کتابونه هم ولیکل خو شهکار یې همدا وخت او هستي وه. له هایډګر نه مخکی هم اګزیټینشلیزم شهرت درلود بلخصوص ژان پل سارتر بحث پری درلودلی حتی د سارتر مهم فلسفي کتاب هستي او نیستي هم دا مسئله تر یو اوږده بحث لاندی نیولی ده خو مسلم استاد یې هایډګر وو او داسی عقیده شته چی سارتر دی له هایډګر نه د تاثیر څه بوی اخیستی وي. نو دلته په فلسفه کی له یو روښانه او مشخص تحول سره مخ کیږو چی له هوسرل نه هایډګر ته رسیږي او له هایډګر نه سارتر ته.

دلته اړینه ده چی له یو بل شخص نه هم یادونه وکړو او هغه موریس مولو پونټي وو، چی به ۱۹۴۵م کی یې د حسي ادراک پیژندنی په نامه مهم کتاب خپور کړی وو، سارتر او مولو پونټي یو وخت صمیمي دوستان ول او په شریکه یې یوه مجله هم تأسیس کړی وه، چی مسئولیت یې مولوپونټي ته ورپه غاړه وو، خو عمر یې جفا ورسره وکړه او په دري پنځوس کلنۍ کی مړ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصالت عمل فلسفه (امریکایي پیروان)

په فلسفه کی هم د نورو ډیرو زمینو غوندی د انگلیسي ژبې د فعالیت مرکز متحده ایالات دي نه برتانیه. لېکن دا تازه خبره نه ده او د امریکی فلسفه له سل کاله مخکی وخته تر نن پوری نړیوال اهمیت لري، څنگه چی برټراندراسل یې په خپل ژوندلیک کی وایي چی د نولسمې پیړۍ په اواخرو او د شلمی پیړۍ په لومړیو کی د هارورډ د فلسفې له مکتبه بل بهتر ځای نه پیدا کیږي، د امریکا د فلسفې ترټولو برجسته نمایندگان دری نفره ول چی له هغه وخته تر نن پوری هماغسی پایداره پاتی دي. یو له دوئ نه سي ایس پیرس دوهم یې ویلیم جیمز او دریم یې جان دیویي دی. کله دوئ ته د یو کلي عنوان لاندی د اصالت عمل مکتب امریکایي پیروان وایي، خو حقیقت دادی چی ددی دریواړو ترمنځ له هغی تفاوت ډیر دی چی ددغه نامه له عنوان راوځي.

پیرس په هارورډ کی د ریاضۍ د یواستاد زوی وو او په ۱۸۳۹م کال نړۍ ته راغی، او له لومړي سره یې په ریاضیاتو او علومو کی تربیه شوی وه، او د فیزیک له لاری به یې گټه ترلاسه کوله یوازی په فراغت کی به یې فلسفی ته وخت ورکاوو خو تر اته څلویښت کلنۍ پوری یې بیا ټول وخت فلسفې ته ورکړ او له نورو علمي مشاغلو څنگ ته شو، په تأسف سره باید ووایو چی ددی کار په نتیجه کی کله چی په څلوراویا کلنۍ کی مړ کېده نو ډیر د فقر او غربت ژوند یې درلود. هغه هیڅکله په خپل عمر کتاب ونه لیکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټولې لیکنې یې ترمرګ وروسته په هغه مجموعه کې چاپ شوې چې د مقالاتو مجموعه نوم یې درلود. خو لا تر نن ورځې یې داسې لیکنې شته چې چاپ شوي نه دي.

ویلیم جیمز تقریباً چې د پیرس همزولی وو. په ۱۸۴۲م کې نړۍ ته راغی د هغه غوندې یې په هارورډ کې تحصیل وکړ او له طب نه خلاص شو، لومړی یې په هماغه پوهنتون کې د اناټومۍ او فیزیولوژۍ درس ورکاوو بیا د فلسفې استاد شو او بلاخره یې د روانشناسۍ تدریس کاوو. له مشهورو کتابونو څخه یې د روانشناسۍ اصول، داخلي سیل، او اصالت عمل یا پریګماټیزم دي. او بلاخره په ۱۹۱۰م کې ومړ. خو جیمز د پیرس په خلاف په خپل ژوند نړیوال شهرت ته ورسېد، جالبه داده چې دده له وروڼو نه یو هنري جیمز مشهور رومان لیکونکی وو چې د ژوند په ډیرو شیبو کې یې داسې احساس کاوو چې ګویا د خپل ورور تر شعاع لاندې دی چې نړیوال شهرت یې موندلی.

دریم او وروستی لوړپوړی امریکایي فیلسوف جان دیویي وو چې په ۱۸۵۹م پیدا او په ۱۹۵۲م کې ومړ، دده ټول عمر په پوهنتونونو کې تیر شو، لومړی یې په میشیګن پوهنتون، بیا په شیکاګو پوهنتون، او وروسته یې د نیویارک په کولمبیا پوهنتون کې درس ورکاوو. ډیر کم فیلسوفان به وو چې دده هومره یې په په علمي او ټولنیزو امورو کې تاثیر لرلی وي، صرف فلسفی یې په تربیه او ښوونه کې ځانته نړیوال شهرت درلود، او له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفی هاخوا یې هم په جهاني سطحه نوم کم نه وو. کتابونه یې ډیر دي خو دلته یې یوازې د یو څو کتابونو نومونه اخلو لکه: دیموکراسي او تربیت، د انسان کردار، تجربه او طبیعت، او د یقین پلټنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرگه او برټرانډ راسل

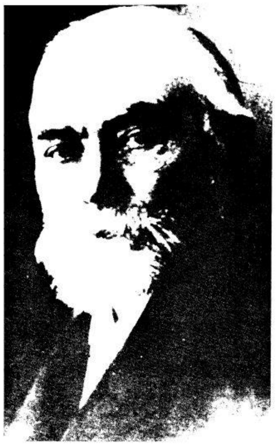

نن ورځ چې د فلسفې کومه لویه برخه په انګلیسي ژبه د خلکو ترمنځ رواج لري هغه له دوه کسانو سرچینه اخلي. یو یې ګوتلوب فرګه او بل برټرانډراسل دی. فرګه او راسل ترډېره له یو بل نه مستقل کار کاوو، لېکن په خپل کار سره یې د جدید منطق بنیاد کېښود، له هغې پورته چې کوم څه ددی دواړو له لاسه رامنځته شو هغه د ریاضیاتو اصول، او له منطق سره د ریاضیاتو رابطه وه. خو دغو پایلو داسی حالت غوره کړ چې ورو ورو یې په ټوله فلسفه ژور تاثیر پریښود، همدا خبره د بل فیلسوف ویتګنشټاین باره کی هم کولی شو، هغه هم په ډېر واضح او مستقیم طرز په فرګه او راسل پسی راغی. ویتګنشټاین د راسل له شاګردانو څخه وو او د فرګه په توصیه له هغه د تحصیل د حاصلولو لپاره ورغلی وو، خو وروسته د شلمی پیړۍ د فلسفی په میدان کی داسی ځای ته ورسېد چې هیڅوک یې پله ته نشول رسیدلی.

خو ګوتلوب فرګه بیا المانی وو، په ۱۸۴۸م کی نړۍ ته راغلی وو او د ژوند ټوله موده یې د ریاضي په برخه کی په یو نومورکي حالت کی د ینا په پوهنتون کی تیره کړه. او یوازی له مرګ وروسته یې د فلسفې په میدان کی نوم پیدا کړ. لومړنی اثر یې چې په ۱۸۷۹م کی چاپ شو د Begriffsschrift په نامه وو چې که څه هم په انګلیسي ژبه یې د عنوان کافي معادل نه وو نو په همدغه نامه ثبت شو چې مانا یې ده (د نشانو په قالب کی مفهومونه راوړول). په ۱۸۸۴م کی فرګه خپل دوهم اثر چې د حساب د علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنیاد نومیده منتشر کړ، او له هغی وروسته یې همداسی د مهمو آثارو لیکلو ته ادامه ورکړه. د حساب د علم بنیادي قوانین په نامه یې بل کتاب هم په دوه جلده کی چاپ شو. له دی ټولو سره سره د فرګه لیکنی دومره ژوری او پیچلی وی چی تر څو یې د برټرانډراسل توجه جلب نکړی تر هغی د خپلی ژورتیا له امله نا پیژندل شوي پاتی ول.

راسل له فرګه نه بلکل بدل شخص وو. دی د انګلیس د پخوانیو وزیرانو له جملی وو. او د خپل مشر ورور له مرګ وروسته د یو لوی قوم مشرتوب هم همده ته ورپاتی وو، نه یوازی په فلسفه کی بلکی په سیاسي او ټولنیز ژوند کی هم همیشه برجسته شخص وو، او که ووایو دروغ به نه وي چی له بلوغیت عمره ترمرګه پوری تل یو مشهور کس پاتی شوی دی، د کتابونو او جرایدو لیکنی یې په یو لوی حجم کی موندلی شئ. ټول خلک یې د راډیو او ټلویزیون له خپرونو سره بلد وو، راسل د خپل دغسی ټولنیز خوی له امله د انګلستان راتلونکي نسلونه تر خپل ژور تاثیر لاندی راوستلي ول، د فلسفی د لوړی اوازې باعث یې دا وو چی په منطق او ریاضي کی یې ډیر لوړ فني او تخصصي کار کړی وو. نه د سیاسي او ټولنیزو تصوراتو او افکارو په مخ. راسل په ۱۸۷۲م کی نړۍ ته راغی او تر ۱۹۷۰م پوری ژوندی وو. په فلسفه کی یې ستر کار د ۱۹۲۰ او ۱۹۳۰ کلونو په جریان کی پای ته رسیدلی وو خو تقریباً تر مرګه پوری په سیاسي ډګر کی فعال وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویټګنشټاین

په فلسفه کی هم د ژوند د نورو اړخونو غوندی د فعالیت او لیاقت له لحاظه ژوندي اشخاص تر ډیره د مړو کسانو په نسبت تر مناقشی لاندی وي، که تاسی همدا نن په ټوله نړۍ کی د فلسفی د استادانو نظر اخیستی وای چی بهترین ژوندی فیلسوف څوک دی؟، نو یقین لرم چی هیڅ یو کاندید به مطلق اکثریت نه وو راغلی، نو ښه داده چی سړی وپوښتي چی په اخري وفات شوو فیلسوفانو کی بهترین فیلسوف څوک دی او نن ورځ دغسی کس زموږ په نزد ویټګنشټاین دی.

لوډویک ویټګنشټاین په کال ۱۸۸۹م په وین کی نړۍ ته راغی، پلار یې چی وروسته بیا ډیر زیات دولت ده ته په میراث پرېښود داوخت یې په اتریش کی د فولادو له نورو صنعتګرانو سره کار کاوو. ویټګنشټاین له ماشومتوبه له ماشین آلاتو سره شوق درلود او ډیر تحصیلات یې په ریاضیاتو فزیک او هندسه کی وکړل، د اینجینیرۍ له ختمیدو وروسته یې د برلین په مانچسټر کی د هوایي اینجینیرۍ دری کاله تخصص وکړ. په همدغه وخت کی د ماهیت په باب د ژورو مسایلو مجذوب شو چی کار یې پکی کاوو، د برټرانډراسل د ریاضیاتو د اصولو له کتاب نه په الهام یې اینجینیري پریښوده او د ریاضیاتو د فلسفی د مطالعی لپاره کیمبریج ته لاړ، او خپله د راسل تر نظر لاندی تحصیل ته ادامه ورکړه، ډیر وخت نه وو وتلی چی هرڅه څه چی له راسل نه ممکن وو یاد یې کړل، او له هغی وروسته یې بدیعو او مبتکرانه تفکراتو ته مخ کړ، دا تفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د فلسفي په منطقي رساله منجر شو، دا کتاب په ۱۹۲۱م کی نشر شواو معمولاً خپله يې هم په عنوان کی رساله ياد کړی دی.

ويټګنشټاين معتقد وو چی ريښتيا يې هم ټول د فلسفی بنيادي مسايل په دغه کتاب کی حل کړي دي، نو يې فلسفه پريښوده او په نورو کارونو مشغول شو، خو دده رسالی په کيمبريج کی د انګيزو په تحولاتو کی ونډه واخيسته د نويو منطقي پرمختګونو باعث شوه، او په اروپا کی تر بلی هری ليکنی ډيره د عامی مينی او ستاينې ترخڼګ د اروپا د منطقي پوزيټيويسټانو لخوا چی په (وين حلقی) مشهور ول وستايل شوه. خو ويټګنشټاين په خپله دی ټکي ته متوجی شو چی کتاب يې له اساسه خطا دی او بيرته يې فلسفی ته مخه کړه، په ۱۹۲۹م کی بيرته کيمبريج ته راغی او لس کاله يې دغلته د استادۍ په دنده کار وکړ، کيمبريج ته له دوهم ځل راتګ وروسته ويټګنشټاين د اول ځل په تناسب يوه بيخي بدله لاره په مخکی ونيوه، او دا لاره يې يوازی د شخصي ارتباطاتو په مټ نيولی وه او له مرګه مخکی يې يوازی له يوی کوچنۍ مقالی پرته چی په ۱۹۵۱م کی چاپ شوه بل څه خپاره نه کړل. له مرګه دوه کاله وروسته يې د فلسفي تحقيقاتو په نامه دوهم کتاب په ۱۹۵۳م کی چاپ شو چی له دوهم نړيوال جنګ وروسته تر نن ورځی په انګليسي ژبه بل هيڅ فلسفي کتاب دومره پراخ نفوذ نه دی لرلی.

نو له تير جريان نه سړی دی نتيجی ته رسيږي چی يو فيلسوف د ژوند په دوه دورو کی دوه مختلف کتابونه ليکلي چی هر کتاب په خپل وخت کی دوه بيلابيل نسلونه مکمل تر خپل تاثير لاندی راوستي دي. دغه دوه فلسفی له فرق سره سره ځينی مشترکی ځانګړنی هم لري چی هره ځانګړنه يې د يو بيل بحث وړ موضوع ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library